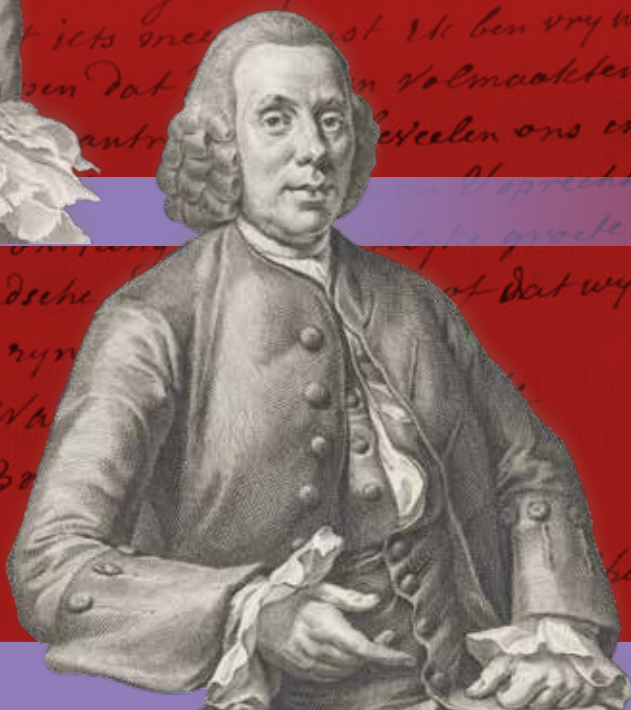

BRIEVEN UIT BIJDORP

De correspondentie van
Lucretia van Merken (1721-1789) &
Nicolaas Simon van Winter (1718-1795)

COR DE VRIES

Brieven uit Bijdorp

Brieven uit Bijdorp

De correspondentie van Lucretia van Merken (1721-1789)
en Nicolaas Simon van Winter (1718-1795)

COR DE VRIES

Hilversum
Verloren
2022

Deze uitgave kwam tot stand dankzij een subsidie van de Stichting Daendels, Wilhelmina Drucker Fundatie, Stichting Fonds voor de Geld- en Effectenhandel, Stichting Dr Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds, Stichting De Vrijzinnige Fondsen en de Dr. C.L. Thijssen-Schoute Stichting.

Afbeelding op het omslag: gravures Lucretia van Merken (1721-1789) en Nicolaas Simon van Winter (1718-1795) naar tekeningen van Hendrik Pothoven. De achtergrond een brief uit Bijdorp. Op de achterzijde grafmonument voor Lucretia van Merken.

© 2022 Cor de Vries
Uitgeverij Verloren bv
Torenlaan 25
1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

ISBN 9789087049874

Omslagontwerp: Rombus/Tanja Stropsma, Hilversum
Opmaak: Rombus/Marlies Bult, Hilversum

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Inleiding	6
De hoofdrollen	10
Verantwoording van de uitgave	21
De Brieven	23
Literatuur	418
Register	420

Inleiding

De tweede helft van de 18^e eeuw was een spannende en enerverende tijd en de brieven van het beroemde schrijversechtpaar Lucretia Wilhelmina van Winter-van Merken (1721-1789) en Nicolaas Simon van Winter (1718-1795) geven een prachtige inkijk in de manier waarop zij de heftige gebeurtenissen van de periode beleefden. Het merendeel van deze brieven is geschreven door Lucretia van Winter-van Merken, in de tweede helft van de 18^e eeuw zonder twijfel de beroemdste Nederlandse auteur. Brieven waren in de 18^e eeuw het enige middel om de afstand tussen vrienden en familie te overbruggen. Net als tegenwoordig was de wederzijdse behoefte aan nieuws, roddels en speculaties groot. In de kringen van het echtpaar was het heel gewoon om dagelijks een of meerdere brieven te versturen en te ontvangen. Tijd genoeg, want in het huishouden van welgestelde families waren vaak meerdere dienstbodes en dienstknechten aanwezig.

De brieven illustreren dat het clichébeeld van de 18e eeuw als een wat suffige en saaie periode, niet klopt. Het echtpaar schreef in de periode van de Verlichting, een tijd van grote veranderingen: heftige maatschappelijke discussies, wetenschappelijke ontdekkingen en politieke onrust. Het was een tijd van hoop en verwachting, maar ook een tijd van angst voor het onbekende en het nieuwe. Tegenstellingen namen toe, niet in de laatste plaats omdat de kloof tussen arm en rijk, en daarmee de kloof tussen geletterd en ongeletterd, steeds groter leek te worden. We lezen onder meer over corrupte bankiers, brandstichting, plannen om Willem V te vermoorden en het verraad van Doggersbank, maar ook over het alledaagse leven met zijn kermis, gezondheidsrisico's en roddels over stiekeme liefdesverhoudingen.

Omdat het schrijven of ontvangen van brieven zo normaal was, werden ze bijna altijd al snel na de ontvangst weggegooid, was het niet door de ontvanger, dan wel door hun kinderen. Zo niet binnen de familie Six. Daar bewaarde men alles en zo komt het dat er in de Collectie Six in Amsterdam na ruim 250 jaar nog steeds 727 brieven van het echtpaar te vinden zijn. De hier gepubliceerde brieven dateren uit de periode 1760-1795 en zijn het lezen meer dan waard. Ze zijn geschreven in een turbulente periode in de Nederlandse geschiedenis en laten zien op welke manier ze met de politieke en maatschappelijke actualiteit omgaan. Het echtpaar laat er geen misverstand over bestaan dat ze kiezen voor maatschappelijke vernieuwing, en vrijwel iedereen in hun omgeving blijkt dat streven te delen.

Het grootste deel van de hier gepubliceerde brieven is afkomstig uit de nalatenschap van hun zoon Pieter van Winter (1745-1807). Pieter was de zoon van Nicolaas van Winter

uit diens eerste huwelijk met Johanna Muhl (1718-1768). Via Pieters dochter Lucretia Johanna van Winter (1785-1845), getrouwd met Hendrik Six (1790-1847), zijn deze brieven in de kunstverzameling van de familie Six terechtgekomen. In Amsterdam woonde Pieter op loopafstand van zijn ouders, en in die periode werd er weinig geschreven, maar vanaf 1773 verbleef het echtpaar gedurende de zomermaanden op hun buitentje Bijdorp bij Leiderdorp, en was contact houden veel moeilijker. Het in 1802 afgebroken Bijdorp lag aan de Oude Rijn tussen Leiderdorp en Zoeterwoude-dorp, vlakbij Leiden. Daar werd het beroemde echtpaar druk bezocht door talloze vrienden uit de culturele elite: kooplieden, geleerden en politici, vaak in het gezelschap van hun echtgenotes. In hun brieven doen ze verslag van hun ontmoetingen met beroemde geleerden en intellectuelen als Petrus Camper, François Hemsterhuis en H.A. Schultens. Ze worden daar onder meer bezocht door het aanstormende literaire talent Willem Bilderdijk en ook rond de vergaderdagen van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, die in Leiden is gevestigd, is het op Bijdorp een drukte van belang. Op Bijdorp komen ook naar vernieuwing strevende patriotse bestuurders als Hendrik Hooft Danielsz. op de koffie. Het is een komen en gaan van vooraanstaande mensen uit de Nederlandse culturele wereld en zo blijven ze op de hoogte van de laatste nieuwtjes en de nieuwste sensatieverhalen.

Het beroemde echtpaar haalde enorme oplagen met hun werk, maar nooit hebben ze daaraan een cent verdiend. Beiden zijn welgesteld en hebben geen enkel oog voor het zakelijk aspect van hun schrijverschap. Daar werd misbruik van gemaakt, schrijven ze in een uitvoerige brief aan Pieter waarin ze hun letterkundige testament opmaken. Ze bekennen dat hun goedgelovigheid en vriendschap met uitgever Pieter Meijer (1718-1781) hen tot een makkelijk slachtoffer hadden gemaakt. In dezelfde brief geven ze ook een inkijk in de manier waarop hun werk tot stand komt en over hun samenwerking.

Opvallend in de brieven is dat het echtpaar zich als een eenheid presenteert, ook naar zoon Pieter. Ze doen dat niet alleen in deze brieven, maar zo presenteren zij zich ook op letterkundig gebied. Nog tijdens hun leven publiceerde het echtpaar hun verzamelde werk in één band. Uit de brieven wordt duidelijk waarom ze dat doen: hun letterkundig werk is voor een gedeelte een gezamenlijk product. Ze schrijven over dezelfde thema's: het belang van vrijheid, gelijkheid, religieuze tolerantie en menselijkheid. Uit de brieven blijkt dat ze met hun werk de aanzet willen geven tot een nieuwe en rechtvaardiger maatschappij waarin ieder mens zich in alle vrijheid kan ontplooien, uiteraard met de voor hen logische restrictie dat daarbij niemand geschaad mag worden. Zij verafschuwen iedere vorm van onderdrukking en onrechtvaardigheid. In politiek opzicht zijn beiden republikein in hart en nieren, dat wil zeggen een groot voorstander van een burgerlijk bestuur. Die republikeinse bestuursvorm van de republiek Nederland heeft immers zijn waarde in de 17^e eeuw ruimschoots bewezen. Die bestuursvorm wordt nu bedreigd door aristocratische tendensen en daardoor gaat het volgens hen niet goed met Nederland. De armoede neemt immers zichtbaar toe en op het internationale politieke podium speelt de Republiek Nederland een steeds kleinere rol. De burgerij zoekt naar nieuwe manieren om deze ontwikkeling om te buigen, maar ondervindt tegenwerking van orangistische zijde. Een belangrijk initiatief is een handelsverdrag van de stad Amsterdam met de nieuwe Verenigde Staten van Noord

Amerika. In dat nieuwe land heeft de burgerij de macht gegrepen en een eigen republiek gevormd, maar tot afschuw van het echtpaar ondersteunt stadhouders Willem V de politiek van Engeland, dat met een leger de Amerikaanse Revolutie probeert terug te draaien. In de brieven van Lucretia klinken scherpe verwijten tegen de politiek van de oranjerfactie, die voor nauwe samenwerking met Engeland kiest. Ze haat de Engelsen, die overal waar zij maar kunnen aan de Nederlanders hun rechtmatige eigendom ontnemen. Met Nicolaas Simon hoopt ze dat een verbond met Frankrijk de handel weer doet opleven.

Deze boodschap wint aan politieke zeggingskracht na de desastreuze verlopen Vierde Engelse Oorlog (1780-1784), die volgens het echtpaar aantoont dat het beleid van Willem V en zijn voorged sinds 1759, de hertog van Brunswijk, volledig faalt. Armoede en ellende worden nu overal zichtbaar, maar het lukt de overheid niet om daarin enige verbetering aan te brengen. Verschillende burgerlijke initiatieven om die negatieve spiraal te doorbreken, krijgen nauwelijks steun. Het wordt tijd voor verandering en inspraak. Het is voor het echtpaar niet meer dan logisch dat de burgerij zichzelf in militair opzicht organiseert om aan de eis voor veranderingen kracht bij te zetten. Ze bewonderen het Leidse vrijkorps wanneer dat over het Rapenburg marcheert, maar zijn tegelijk huiverig voor de mogelijke consequenties. De spanningen lopen op en in 1786 en 1787 wordt in een groot aantal steden de macht verzet en krijgt de burgerij meer invloed. Die veranderingen worden zonder bloedvergieten doorgevoerd en de Patriotse Revolutie lijkt in 1787 een feit. Maar de euforie duurt niet lang. Stadhouders Willem V roept de hulp in van zijn zwager, de Pruisische koning Frederik Willem II, die hem, met financiële steun van Engeland, nog datzelfde jaar in zijn positie herstelt. Maar de vernieuwing is niet tegen te houden. In 1795 vindt de Bataafse Revolutie plaats en met behulp van Franse legers worden de bakens opnieuw verzet. Een nieuwe tijd begint, maar het echtpaar zal dat niet meer meemaken. Lucretia was na een lang ziekbed in 1789 overleden, en in 1795 overleed Nicolaas Simon.

In hun brieven is de politieke, sociale en economische toestand van het land nooit ver weg en ze schrijven herhaaldelijk dat ook hun letterkundige werk een sterke maatschappelijke component heeft. Dat is opvallend, want in de literaire geschiedschrijving van de periode is dat verband nauwelijks onderzocht. Dat heeft een reden. Zij situeren hun werk namelijk in een nogal abstracte historische context. In de 19^e eeuw trok men daaruit de conclusie dat hun werk nauwelijks een maatschappelijke of politieke betekenis heeft gehad. Dat lijkt een te snelle conclusie. Hun werk is altijd tot 'lering en vermaak', dat wil zeggen dat het voor hen altijd in dienst staat van het streven naar een betere wereld, te beginnen bij Nederland. Zo houdt Lucretia van Merken al in haar debuut, het toneelstuk *Artemines* (1745), een pleidooi voor een grootmoedige en rechtvaardige overheid, een overheid die zich laat leiden door gevoelens van menselijkheid en tolerantie. En in het eerste lange gedicht van Nicolaas Simon van Winter, *De Amstelstroom* (1755), staat het idee centraal dat de burgerlijke en religieuze vrijheden van Amsterdam de stad vrede, welvaart en rechtvaardigheid hebben gebracht. Deze stad is het levende bewijs van zijn boodschap dat burgers heel goed in staat zijn om zichzelf op een democratische manier te besturen. 'Vryheid! leef in kerk en staat!' roept Van Winter euforisch uit. Dat de politieke en maatschappelijke boodschap van hun werk voor tijdgenoten duidelijk was, blijkt bijvoorbeeld uit het feit

dat Lucretia's epos de *Germanicus* door de uit Nederland verbannen patriot Pierre Auguste Brahain Ducange, aan de vooravond van de Franse Revolutie in het Frans vertaald wordt. Dat hun toneelstukken na de mislukte Patriotse Revolutie van 1787 enige jaren uit de Amsterdamse schouwburg geweerd werden, is geen toeval.

Die boodschap komt niet alleen bij de culturele elite terecht, maar via de schouwburgen komen ook minder gefortuneerde groepen en ongeletterden daarmee in aanraking. Ondanks het verzet van conservatieve dominees, zitten de schouwburgen vol en de toneelstukken van Lucretia van Merken en van Nicolaas Simon van Winter werden druk bezocht.

Soms werd er zelfs gevochten om erbij te mogen zijn, zoals bij de heropening van de Amsterdamse Schouwburg in 1774. Dat tijdgenoten dat werk bijzonder waarderen is onder meer het gevolg van hun gerichtheid op het opwekken van emotionele reacties. In hun werk creëren zij met opzet een emotionele spanning, waardoor het publiek de mogelijkheid krijgt om met de hoofdfiguren mee te leven. In de Collectie Six zijn verschillende brieven bewaard waarin mensen schrijven over de intense emotionele ervaringen die zij bij het lezen van een gedicht of bij het bekijken van een toneelvoorstelling hebben ondergaan.

Het werk van Nicolaas Simon van Winter en van Lucretia van Winter-van Merken blijft na hun overlijden nog zeker tot in de jaren dertig van de 19^e eeuw bijzonder populair, maar langzaam krijgt het publiek een andere smaak en verlangt het naar toneelstukken die in een herkenbare burgerlijke setting spelen. Verzen maken plaats voor proza. Nicolaas Simon wordt vergeten, maar de gedichten van Lucretia van Winter worden door kenners nog steeds aangeprezen. Om het werk aan te prijzen schreef Hendrik Collot d'Escury in 1830 dat hij bij het lezen daarvan zo was aangedaan dat hij gehuild heeft.¹ Het mocht niet baten, want Hendrik Tollens (in 1852) en Willem Kloos (in 1909) roepen later vertwijfeld uit dat ze het betreuren dat Lucretia van Merken niet meer gelezen wordt. Die onbekendheid stelde Nicolaas Beets in staat zijn beroemde grap maken over haar gedicht *Het Nut der Tegenspoeden* (wat zeg je, Het nut der regenhoeden?), een grap die echter wel tot gevolg heeft dat dit werk nog steeds in de Nederlandse literatuurgeschiedenis voortleeft.

Toch is het vlammetje van de belangstelling nooit helemaal gedoofd. Gelukkig komen beiden in de nieuwste literatuurgeschiedenis van de 18^e eeuw veelvuldig voor.² Zo verscheen er onlangs een heruitgave van *Jacob Simonsz. De Rijk* van Lucretia van Merken-van Winter en ook het bijzonder populaire *Monzongo* (1774) het eerste Nederlandse anti-slavernij toneelstuk in de Nederlandse geschiedenis, geschreven door Nicolaas Simon van Winter, trekt weer aandacht. Aan Lucretia is in 2021 een kleine tentoonstelling gewijd. Lucretia's naam leeft nog voort in een aantal straatnaambordjes, maar wie naar de Nicolaas Simon van Winterstraat zoekt, komt bedrogen uit.

1 Olga van Marion, 'Aan pathos geen gebrek. Zijn Lucretia's heldinnenbrieven goede poëzie?', *Literatuur* 21 (2004) 29-34.

2 I. Leemans, G.J. Johannes, *Worm en donder: geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1700-1800: de Republiek* (Amsterdam 2013).

De hoofdrollen

Lucretia Wilhelmina van Winter-van Merken

(Amsterdam, 21 augustus 1721-Leiden, 19 oktober 1789)

Lucretia Wilhelmina van Winter-van Merken, door haar man Krees genoemd, was een Nederlandse dichteres en toneelschrijfster. Zij was in de tweede helft van de 18^e eeuw zonder twijfel de beroemdste Nederlandse auteur. Haar gedichten en toneelwerk munten uit in opbouw, woordkeuze en beeldspraak en werden door tijdgenoten gezien als het beste wat Nederland te bieden had. Ze stak met kop en schouders uit boven haar mannelijke collega's. Op hoog niveau beoefende zij literaire genres die vrijwel niemand anders aandurfde. Dat oogste bewondering, want schrijvende vrouwen werden in de 18^e eeuw door hun mannelijke collega's met argusogen bekeken, onder meer vanwege het vooroordeel dat vrouwen vanwege een gebrek aan opleiding (gymnasium en universiteit waren niet toegankelijk voor vrouwen) de voorschriften voor het schrijven van letterkundig werk niet zouden beheersen. Jammer genoeg schrijft Lucretia in haar brieven nergens over haar eigen worstelingen en de moed die nodig geweest moet zijn om met haar werk naar buiten te treden. Het schrijven lijkt voor haar een vanzelfsprekende zaak te zijn geweest. Uit de brieven van haar stiefzoon Pieter, blijkt echter dat die zelfverzekerdheid lang niet altijd zo groot is geweest en dat ze daarom veel waarde hechtte aan de hulp van beroemde dichters die haar aan het begin van haar carrière onder hun hoede namen en haar het zelfvertrouwen gaven om door te gaan. Daartoe behoorden onder meer haar uitgever Pieter Meijer en haar latere echtgenoot Nicolaas Simon van Winter.

Kenmerkend element in haar werk is dat zij veelvuldig gebruik maakt van vrouwelijke protagonisten om haar maatschappelijke en politieke ideeën te verwoorden. Haar werk geeft daarmee een bewijs voor het toenemende zelfbewustzijn van vrouwen in het derde kwart van de 18^e eeuw. Haar brieven bevestigen dat zij zelfstandige vrouwen bewondert en hen stimuleert om hun stem te laten horen. Opgetogen is ze wanneer ze hoort dat er in Leiden in het geheim een vrouw anatomie studeert. Vrouwen die haar politieke en maatschappelijke denkbeelden delen hebben duidelijk een streepje voor. Betje Wolff, die haar adoreert en contact met haar zoekt, wijst ze echter af omdat die zich in haar ogen als een ongeleid projectiel gedraagt.

Lucretia van Merken voelde zich in hart en nieren een Amsterdamse en groeide op in een niet onbemiddeld remonstrants gezin dat woonde op de noorderhoek van de Herenstraat

en de Keizersgracht 'schuijns tegenover de Westermarkt'.¹ Haar vader was de bonthandelaar Jacob van Merken (1691-1754) en haar moeder was Susanna Wilhelmina Brandt (1687-1759), een kleindochter van de remonstrantse geschiedschrijver en dichter Geeraert Brandt (1626-1685). Bekend is dat de familie een grote culturele belangstelling had en trots was op de verdiensten van hun verre voorvader. Lucretia voelde al op jonge leeftijd de behoefte om te schrijven. In 1745 debuteerde ze op 24-jarige leeftijd met het anoniem gepubliceerde treurspel *Artemines*. Uit angst voor kritiek was ze huiverig geweest om er haar naam onder te zetten. Toch werd ze al gauw bekend als de schrijfster en daarom werd ze al in 1751 omschreven als een 'begaafde jongkvrouw' met 'kunstkundige oogen'. Over haar opleiding en scholing is niets bekend. Uit haar brieven blijkt wel dat Lucretia de Franse taal zeer goed beheerste.

In de geheimen van de letterkunde werd ze ingewijd door de doopsgezinde predikant Pieter Fontein (1708-1788)² en de schrijvende rentenier Sybrand Feitama (1694-1758),³ die haar samen met haar vriendin Sara Maria van der Wilp (1716-1803) les gaven. Via hen kwam ze in contact met de doopsgezinde uitgever Pieter Meijer die op de hoek van de Vijgendam een succesvolle boekwinkel runde. Daar kwam in de jaren 1750 een kring van dichters bij elkaar, waarin een opvallend groot aantal vrouwen actief was.⁴ Dat is heel bijzonder, want het was in deze periode voor een vrouw volstrekt ongebruikelijk om zich met zoiets ingewikkelds als de dichtkunst bezig te houden. Het onderlinge contact tussen deze vrouwen moet hen gesterkt hebben. Opvallend is verder dat bijna alle schrijvers in deze kring doopsgezind of remonstrants waren, dat wil zeggen dat ze allen behoorden tot een groep van vrijzinnige gelovigen. In deze kring ontmoette Lucretia haar latere echtgenoot, Nicolaas Simon van Winter die in 1755 een gedicht van haar opnam in zijn grote gedicht de *Amstelstroom*.

Na haar debuut publiceerde Lucretia aanvankelijk niets meer onder haar eigen naam, maar ze bleef wel schrijven. Nicolaas Simon van Winter lanceerde ergens rond 1757 het idee om met een groep dichters het kerkgezag te vernieuwen en Lucretia van Merken wilde daar wel aan meewerken. Iedere week besprak de groep de voortgang in de boekwinkel van Meijer. In 1760 verschenen de nieuwe gezangen anoniem onder de naam *Laus Deo Salus Populo*. Later werd bekend dat Lucretia met 39 psalmberijmingen de grootste bijdrage had geleverd. De toon van de liederen is positief en niet gericht op zondebesef en boetedoening. De bundel suggereert dat ieder mens door goed te doen een plaats in de hemel kan bereiken. In orthodoxe kringen viel de bundel slecht omdat er veel uitdrukkingen in voorkwamen 'die zeer

1 In haar testament uit 1765 wordt vermeld dat het huis aan de oostzijde grenst aan een handschoenmaker en aan de westzijde een muur heeft aan de Keizersgracht. Ze woonde dus op het huidige nummer 38, waar hoognodig een gedenksteen voor haar aangebracht moet worden.

2 In *Het Nut der Tegenspoeden* dankt ze Fontein voor zijn lessen 'daar ze alleen en afgemat, de Dichtkunst zocht op 't glibbrig gloriepad, naar 't choor der Dichteressen.'

3 In 1751 vreesde de altijd zieke Feitama dat hij snel zal sterven, Van Merken en De Wilp, maar ook verschillende andere dichters uit de kring van Meijer ontvangen bij testament f 500. Zijn grote vriend Frans van Steenwijk, ook uit deze kring, krijgt f 10.000.

4 Naast Lucretia van Merken zijn dat Catharina Brakonier-de Wilde, Clara Feyoena van Sytzama, Agneta van der Heide, geboren Hulscher, Anna Maria de Jong, Christina Leonora de Neufville, Aletta Maria Schoock, Sara Maria van der Wilp.

beswaarlijk met de ware leere van de verdorvenheid onser nature, de onvolmaaktheid der heiligen in dit leven sijn overeen te brengen.⁵ Vanwege het gebruik om het werk gezamenlijk te bespreken en het eventuele commentaar te verwerken in een definitieve versie, kwam deze dichtersgroep enige jaren later bekend te staan als ‘Het Genootschap der Likkers onder de Zinspreuk: al likkende likt men de ziel uit een Vaers’, het zogenaamde ‘likkersveem’.⁶

Lucretia was in deze periode veel tijd kwijt aan het verzorgen van haar ziekelijke familie. Haar vader overleed in 1754 en haar moeder in 1759. Maar de verzorging van haar twee jaar jongere zus die aan ondraaglijke pijnen leed, nam haar jarenlang bijna volledig in beslag. In een gedicht uit 1756 schreef ze dat Wilhelmina al enkele jaren een pijnlijke ziekte had en dat ‘noch kruid, noch artzenij’ haar pijn verminderd hebben. Ze schrijft dat ze uitgebreid gesproken hebben over haar dood, die door beiden gezien wordt als een moment van verlossing en geluk. Maar drie jaar later schrijft predikant-dichter Pieter van den Bosch haar toestand in een gedicht als ‘thans beroofd van alle kragt’ en lijdend aan ‘de felste smarten door ongeneesbre kwaalen’. Wilhelmina stierf in 1760. Kort daarna werd Lucretia ook zelf ernstig ziek. In juli 1761 dichtte haar vriendin Sara Maria van der Wilp ‘Wij zien u dan verheugd, Lucretia, van ‘t kwijnend bed verzezen, daar ge ons nog korts ten graave scheent verweezen.’ Die verbetering in haar gezondheidstoestand was maar van tijdelijke aard, want op 15 juli 1763 schreef vriendin Bartha Elizabeth Robidé, voor haar een vers ‘bij gelegenheid van haar Ed. [Lucretia van Merken] herstelling van Zwaare koortsen’. In 1781 schrijft Lucretia in een brief aan haar stiefzoon Pieter dat ze zich in deze periode serieus op haar naderende dood heeft voorbereid.

De periode van ziekte en verlies van haar familie verwerkte ze in het troostende leerdicht *Het Nut der Tegenspoeden* (1762). Het werk verscheen bij Pieter Meijer, maar Lucretia schrok toen ze op de titelpagina ontdekte dat er een portret van haar was afgedrukt waarop haar decolleté prominent getoond werd. Dat vond ze niet gepast en nadat ze alle exemplaren met dat portret had opgekocht, liet ze een kuiser portret vervaardigen.⁷ Het gedicht in drie zangen werd al snel buitengewoon geliefd en zou dat decennialang blijven. Het werk was nadrukkelijk bedoeld om hoop te geven aan de lijdende medemens. Het grootste deel van de uitgave bestaat echter uit dichterlijke brieven gericht aan historische figuren, veelal vrouwen, gevolgd door gedichten bij belangrijke (familie)gebeurtenissen. Het *Nut der Tegenspoeden* is opgedragen aan haar bedlegerige vriendin Johanna Mühl (1718-1768) en haar echtgenoot Nicolaas Simon van Winter, met wie ze al langere tijd een intense vriendschappelijke band onderhield.⁸

5 J. van der Knijff, *Heilige gezangen. Herkomst, ontwikkeling en receptie van de lofzangen in het psalmboek van Dathenus en de ‘Eenige Gezangen’ in de Staatsberijming van 1773* (Apeldoorn 2018).

6 W. Ockers, *Naamloziana* (1772) 51. Ook Betje Wolff gebruikte die term in een brief van 9 juni 1772 aan Isaack Sweers.

7 Zie daarvoor: I. Leemans, G.J. Johannes, *Worm en donder: geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1700-1800: de Republiek* (Amsterdam 2013) 138-146. Ook het portret bij Meijers uitgave van de gedichten van Sara Maria van der Wilp in 1772 leidde tot consternatie. Van der Wilp werd daarop, volgens eigen zeggen, afgebeeld als ‘een onbeschaamde Hoer, met Borsten als Koe-uiëren.’

8 In de collectie Six zijn vier gedichten uit 1760 en 1763 aanwezig waarin zij zowel aan Nicolaas Simon als aan Johanna Mühl haar vriendschap betuigt.

Na de dood van haar directe familie bleef Lucretia alleen achter, maar ze was wél financieel onafhankelijk. Haar familie was redelijk welgesteld, en ze ontving ook nog een kleine erfenis. Toen ze in juli 1765 haar testament liet opmaken, viel ze in de inkomensklasse tussen de *f* 20.000 en *f* 50.000. In dat testament vermaakte ze een klein deel van haar bezittingen aan vrienden en familie, maar het grootste gedeelte ging naar haar vriendin Johanna Mühl en haar echtgenoot Nicolaas Simon van Winter en in geval van hun voortijdig overlijden, naar hun enige kind Pieter. Nicolaas Simon, met wie ze in 1768 zou trouwen, werd tot executeur van haar testament aangesteld.⁹ Het feit dat ze haar bezittingen aan de familie Van Winter-Mühl wilde nalaten, is op zijn zachtst gezegd opmerkelijk, omdat die familie dat geld helemaal niet nodig had.

Johanna Mühl stierf 2 januari 1768 na een jarenlang ziekbed. Negen maanden later, op 26 september 1768, trouwden Lucretia en Nicolaas op huwelijkse voorwaarden, waarbij ze op 27 september 1768 een gezamenlijk vermogen in de klasse *f* 50.000-*f* 100.000 opgaven. Ze spraken verder af dat er geen enkele vorm van gemeenschap van goederen zou zijn en dat dit ook gold voor alle bezittingen die zij nog tijdens hun huwelijk zouden verkrijgen. In het testament hielden ze rekening met de eventuele geboorte van een kind, maar als dat er niet kwam, werd Pieter van Winter hun erfgenaam. Beiden verkochten hun huis en ze begonnen een nieuw leven aan de 'oostzijde' de even kant van de Keizersgracht, ergens tussen de Leidsegracht en de Leidsestraat.¹⁰ In hun nieuwe huis hielden zij zich vooral bezig met schrijven. Zij hadden daar drie inwonende dienstbodes die het huishouden bestierden, door Lucretia de drie apostels genoemd. Toen een van hen, Pieternel, te oud werd om te werken, waren dat Aaltje en haar zus Ant Meijer en Mietje. Die laatste was de doopsgezinde Maria Bavink, die samen met de latere schrijfster Aagje Deken was opgegroeid in het doopsgezinde weeshuis De Oranjeappel in Amsterdam. Haar broer Gerrit woonde in de Leliestraat. Net als Aagje behoorde zij tot de groep ondogmatische gelovigen die bekend stond als Rijnsburger Collegianten die zich als volwassenen in Rijnsburg lieten dopen. Na de dood van Lucretia zou zij voor Nicolaas Simon blijven zorgen, en toen hij niet meer in staat was te schrijven, zette zij uit zijn naam de correspondentie met zoon Pieter voort.

In deze periode steeg Lucretia's ster tot enorme hoogte. Met haar heldendichten *David* (1767) en *Germanicus* (1779) bereikte ze in de letterkunde een status die vergelijkbaar was met die van Vondel een eeuw eerder. Haar oplagecijfers waren indrukwekkend. Van haar dichtbundels het *Nut der Tegenspoeden* en *David* werden maar liefst tweeduizend exemplaren gedrukt.¹¹ Daarnaast bleef ze toneelstukken schrijven. Ze specialiseerde zich in treurspelen en zou er in totaal zeven schrijven. Die treurspelen waren onder alle lagen van de bevolking populair. Ze was zo beroemd dat de Amsterdamse schouwburgdirectie haar uitnodigde om het toneelstuk te schrijven waarmee de nieuwe schouwburg op 14 september 1774 op het Leidseplein geopend werd. Dat werd haar toneelstuk *Jacob Simonszoon de Ryk*

9 Ook bij de verdeling van de goederen van haar zus Wilhelmina, was Nicolaas van Winter aangewezen om de erfenis te verdelen.

10 Ergens tussen nr. 466 en 504, Niets herinnert daar aan hun jarenlange verblijf.

11 Alleen het aantal gedrukte exemplaren is bekend. Verkoopcijfers zijn niet overgeleverd.

en bij de première bestormde het publiek de schouwburg. Haar toneelstukken werden talloze malen opgevoerd, maar ook de gedrukte exemplaren werden volop gelezen. Uit haar brieven blijkt dat van een toneelstuk makkelijk vierhonderd exemplaren over de toonbank gingen. Na haar dood bleef haar toneelwerk onverminderd populair en van haar verzamelde toneelpoëzie werden na haar dood duizend goedkope en bijna tweehonderd dure exemplaren gedrukt. Het zijn aantallen die alleen haar uitgever rijk maakten, want Lucretia wilde geen geld voor haar werk ontvangen. Zij wilde gelezen worden, maar moest bij haar uitgever bedelen om presentexemplaren.

Lucretia schreef altijd in nauwe samenwerking met Nicolaas Simon. Hun werk speelt meestal in een historische context en de eerste fase van het schrijven bestond altijd uit het onderzoek naar het historisch kader waarin het werk speelde. In de Collectie Six zijn de boeken bewaard die ze daarvoor gebruikt hebben, net als de aantekeningen die ze daarbij hebben gemaakt. Ze vonden het belangrijk dat de historische werkelijkheid op een realistische manier werd weergegeven. Dat betekende echter niet dat ze pretendeerden een historisch verhaal te vertellen. Die historische context vormde het decor voor wat ze wilden vertellen. In de hierop volgende schrijffase lazen ze hun werk aan elkaar voor en verwerkten ze elkaars op- en aanmerkingen. Wanneer het werk zijn voltooiing naderde, werden er proeflezingen georganiseerd. In het geval van de toneelstukken kregen de uitgenodigde lezers ook een specifieke rol toebedeeld. De rol van Lucretia en Nicolaas bleef dan beperkt tot luisteren. Daarbij letten ze niet alleen op de technische aspecten van het werk, zoals rijm, metrum en spanningsopbouw, maar ook op de emotionele reacties van de aanwezigen. Die gevoelsreacties waren een doel op zich en werden niet alleen via de verhaallijn, maar ook door schrijfstijl en encenering te weeg gebracht. De lezers moesten getroffen worden, want emoties beschouwden zij als het middel waarmee ze hun publiek van hun boodschap konden overtuigen. Zeer regelmatig gebeurde het dat de lezers tijdens deze voorleessessies hun emoties de vrije loop lieten. Daar maakten ze in hun brieven dan trots melding van. Alleen op de uitvoering van een toneelstuk konden ze geen invloed uitoefenen, en dat zal de reden zijn dat ze bijna nooit bij een opvoering aanwezig waren. Vrienden en bekenden hielden hen echter op de hoogte van de emotionele reacties van het publiek.

In de eindfase werden de door hen gemaakte aantekeningen verwerkt, en na voltooiing liep uitgever Pieter Meijer het werk nog eens na op fouten. Zijn werk als eindredacteur werd door beiden zeer gewaardeerd. Uiteindelijk verscheen het dan onder de naam van de hoofdauteur, en dat was meestal Lucretia van Merken.

Vrouwen spelen in haar werk een belangrijke rol en Lucretia portretteert ze als zelfstandig, zelfbewust en sterk. Naar de manier waarop ze haar vrouwelijke protagonisten weergeeft, is echter nog nooit onderzoek gedaan. Een studie naar de manier waarop zij vrouwen portretteert zou wel eens tot verrassende inzichten kunnen leiden. Uit Lucretia's brieven blijkt in ieder geval heel duidelijke dat zij vrouwen in haar omgeving aanspoort om zich publiekelijk (soms zelfs politiek) te manifesteren.

Lucretia was remonstrants en dat had grote invloed op de manier waarop ze in de wereld stond. Zij verzette zich bijvoorbeeld tegen het gereformeerde dogma dat berusting en boetedoening aanprijst als de middelen om met onheil en tegenslag om te gaan. Zij zocht

naar middelen om daarmee om te gaan en riep op tot een actieve levenshouding waarin de zorg voor het welzijn van de medemens centraal stond. De begrippen vrijheid, gelijkheid, tolerantie en menslievendheid, begrippen die volgens haar onlosmakelijk verbonden waren met de oprichting van de Nederlandse Republiek waren daarvoor essentieel. Ingevuld naar de praktijk betekenden die waarden voor haar: bestrijding van de corruptie in de regentenklasse, hulpverlening aan mensen in nood en het beëindigen van ongelijkheid en achterstelling. Die boodschap had op dat moment een duidelijke politieke implicatie. Dat Lucretia zich als vrouw inzette voor verandering van de politieke situatie van het land is bijzonder. Politiek was in de 18^e eeuw uitsluitend een mannen aangelegenheid, maar daar trok zij zich niet veel van aan. Ze hield de politieke ontwikkelingen angstvallig in de gaten en mengde zich een enkele keer ook openlijk in het debat. Dat is bijzonder omdat vrouwen niet geacht werden om over politieke gebeurtenissen te publiceren.

In het voorjaar van 1773 besloot het echtpaar Van Winter-van Merken tot de aankoop van een buitenplaatsje in Leiderdorp, waar ze de komende jaren van half maart tot half september zouden verblijven. Dat betekende dat het ieder jaar weer een grote onderneming was om van Amsterdam naar Leiderdorp te verhuizen. In 1783 besloten zij zeer tegen de zin van zoon Pieter, om voorgoed in Leiden te gaan wonen. Ze huurden Rapenburg 41, waar Lucretia op 19 oktober 1789 na een lang ziekbed zou overlijden. Haar lichaam werd naar haar geliefde Amsterdam getransporteerd, waar ze op 24 oktober in het middenschip van de Oude Kerk, in graf nr. 45 werd bijgezet. In die kerk bevonden zich ook andere graven van haar familie. Enkele jaren later is ook haar echtgenoot daar bijgezet. Postuum verscheen haar laatste grote dichtwerk, *De ware geluksbedeeling* (1792). In 1792 werd haar portret in het Pan Poëticum van het Leidse genootschap Kunst wordt door Arbeid Verkregen bijgezet. Datzelfde genootschap nam ook het initiatief tot de plaatsing van een groots grafmonument in de Oude Kerk, maar, zoals uit de hier opgenomen brieven zal blijken, pakte het genootschap dat zo onbezonnen aan, dat daar niets van terecht kwam. Alleen de tekening van het grootse ontwerp is in het archief Six bewaard gebleven. Pas in 1828 werd er ter ere van haar en haar echtgenoot een bescheiden monument in de kerk geplaatst.

Nicolaas Simon van Winter

(Amsterdam, 26 december 1718-Leiden, 19 april 1795)

De gereformeerde Nicolaas Simon, door Lucretia steevast Klaas genoemd, was een handelaar in indigo en verfstoffen, maar daarnaast was hij ook toneelschrijver en dichter. Zijn ouders waren Pieter van Winter (1689-1776) en Elizabeth van Leeuwaarden (1694-1746). Hij trouwde op 5 mei 1744 met Johanna Mühl en zij kregen een zoon, Pieter, die gereformeerd gedoopt werd. Het echtpaar woonde in de Wolvenstraat, waar Nicolaas op 4 november 1745 voor f 11.000 een huis had gekocht. Op 8 maart 1759 ging het echtpaar naar de notaris, waar Johanna liet optekenen dat ze vanwege haar ziekelijke gesteldheid bang was binnenkort te overlijden en dat ze daarom haar oom Jacob Mühl tot voogd van Pieter benoemde. De ongetrouwde zussen van Johanna Mühl, Bernadina en Maria lieten bij testament van

Het beroemde schrijversechtpaar **Lucretia van Merken** en **Nicolaas van Winter** onderhield in de achttiende eeuw een levendige briefwisseling. Op hun buitenplaatsje Bijdorp werden ze op de hoogte gehouden van het laatste nieuws, en smulden ze van de nieuwste roddels en sensatieverhalen. De brieven weerspiegelen de turbulente politieke en maatschappelijke actualiteit van de Nederlandse Verlichting, maar tonen ook de beslommeringen van het dagelijks leven. *Brieven uit Bijdorp* biedt een uniek inzicht in een van de boeiendste periodes uit de Nederlandse geschiedenis.

Cor de Vries onderzoekt op welke manier schrijvers en schrijfsters in de achttiende eeuw het publiek via 'zachte' gevoelens beïnvloedden om tot maatschappelijke en politieke veranderingen te komen.

